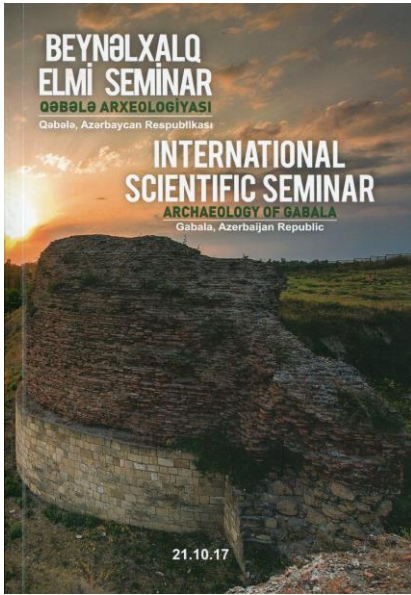


Beynəlxalq elmi seminar: Qəbələ arxeologiyası



21 oktyabr 2017-ci il tarixində Qəbələ şəhərindəki Qəbələ Arxeoloji Mərkəzində SEBA (Seul-Bakı) Azərbaycan-Koreya Mədəniyyət Mübadiləsi Assosiasiyasının, AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun, Koreya Respublikasının Azərbaycan Respublikasındakı Səfirliyinin birgə təşkil etdikləri “Qəbələ arxeologiyası” Beynəlxalq Elmi Seminarı keçirilmişdir. Bu elmi forum Azərbaycan Respublikası ilə Koreya Respublikası arasında diplomatik əlaqələrin qurulmasının 25 illiyinə həsr olunmuşdur. Seminarın ideya müəllifi SEBA Assosiasiyasının sədri **Ruhəngiz Heydərovadır**.

Əvvəlcə tədbir iştirakçıları Qəbələ qədim şəhər yerinin Erkən antik, Səlbir və

Qala hissələri, habelə Qəbələ Arxeoloji Mərkəzi ilə tanış oldular. Bundan sonra rəsmi açılış mərasimi başlandı. Burada çıxışlardan sonra Qəbələ arxeoloji ekspedisiyasının 2005-2016-cı illər ərzində fəaliyyətindən bəhs edən nəşrlərin və SEBA-nın sifarişi ilə Bakı Media Mərkəzinin hazırladığı





“Qafqaz Albaniyasının paytaxtı Qəbələ” sənədli filminin təqdimatı oldu. Filmdə SEBA-nın 2005-2016-cı illərdə Qəbələ rayonunda həyata keçirdiyi arxeoloji layihənin nəticələri, qədim və müasir Qəbələ şəhəri barədə məlumatlar öz əksini tapmışdır.

Seminar açıq elan olunduqdan sonra Azərbaycan, Koreya, Rusiya və Almaniya alimlərinin proqrama daxil edilmiş 25 məruzəsi dinləndi.

Çıxış üçün ilk söz AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun direktoru **Maisə Rəhimovaya** verildi. Onun “Azərbaycanın arxeoloji irsinin öyrənilməsində Qəbələ qazıntılarının rolu” adlı məruzəsində Qəbələdə arxeoloji tədqiqatların aparılmasını zəruri edən bir sıra amillər araşdırılır, arxeoloji tədqiqatların yeni mərhələsində SEBA-nın texniki və maliyyə dəstəyinin əhəmiyyəti xüsusi vurğulanır. Məruzəçi Qəbələdə müxtəlif dövr və problemlər üzrə 5 ekspedisiyanın fəaliyyət göstərdiyini nəzərə çatdıraraq Qəbələ arxeoloji ekspedisiyasının beynəlxalq statusu məsələsinə toxunur, həmin ekspedisiyada Azərbaycan və Koreya arxeoloqlarının uğurlu tandeminin formalaşdığını qeyd edir. Qəbələdə arxeoloji tədqiqatların aparılması üçün beynəlxalq standartlara cavab verən Qəbələ Arxeoloji Mərkəzi, onun nəzdindəki muzey, arxeoloji fond və laboratoriyanın timsalında yüksək səviyyəli maddi-texniki bazanın yaradıldığını diqqətə çatdıran alim Qəbələdə arxeoloji qazıntılar nəticəsində aşkar edilmiş abidələrin konservasiyası və bərpaşının da paralel surətdə həyata keçirilməsinə dəyər vermişdir.

“Qəbələnin tarixinə dair” məruzəsi ilə çıxış edən akademik **Teymur Bünyadov** əvvəlcə Qəbələ rayonu ərazisində aşkar olunmuş müxtəlif dövrlərə aid arxeoloji abidələri xronoloji ardıcılıqla nəzərdən keçirmiş və belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, bu bölgədə həyat 600 min il əvvəl başlamış, fasilə-

siz olaraq indiyə kimi davam edir. Məruzənin ikinci hissəsi qədim Qəbələ şəhərinin əhəmiyyətinin təhlilinə həsr olunmuşdur.

Qəbələ ekspedisiyasının ümumi rəhbəri *İlyas Babayevin Ülviyyə Heydərova* ilə birgə hazırladıqları “Qəbələ” məruzəsində qədim Qəbələ şəhərinin Erkən antik dövrə aid ərazisində son illərdə aparılmış arxeoloji qazıntıların nəticələri süzgəcdən keçirilir, bu sahədə Son tunc-ilk dəmir dövərindən başlayaraq I əsrin axırlarına kimi yaşayışın olduğu, şəhərin e.ə. I minilliyin ortalarında formalaşdığı fikri irəli sürülür.

Qəbələ ekspedisiyasının rəhbərlərindən biri olan *Qafar Cəbiyevin* “Qəbələnin ilkəri” məruzəsi, adından da görüldüyü kimi, Qəbələnin Albaniyanın arxeoloji abidələri arasında aparıcı mövqeyini əks etdirən məqamlara həsr olunmuşdur. Alim çıxışında Qəbələnin yeni, daha bir ilkə imza atmasının zəruriliyini əsaslandıraraq Qəbələdə ilboyu fasiləsiz işləyən kompleks ekspedisiyanın yaradılması və bu əsasda Qəbələ Arxeoloji Mərkəzinin regional Elmi Mərkəzə çevrilməsi təklifini irəli sürmüşdür.

Qüdrət İsmayilzadə Seminara “Qədim Qəbələnin ilk tədqiqatçısı Davud bəy Şərifov və onun Azərbaycan arxeologiyasının inkişafında böyük rolu” məruzəsi ilə qatılmışdır. Nətiq çıxışında D. Şərifovun elmi fəaliyyətini ardıcılıqla şərh etmiş və belə bir qənaətə gəlmişdir ki, bu istedadlı tədqiqatçının rəhbərliyi altında qədim Qəbələ şəhərində aparılmış ilk arxeoloji işlər həmin abidənin öyrənilməsinin perspektivlərini üzə çıxararaq gələcək genişmiqyaslı qazıntılar üçün əsas olmuşdur.

Azad Zeynalov və Mənsur Mənsurovun “Quruçay mədəniyyətinin Böyük Qafqazda izləri” məruzəsində son illərdə Qəbələ rayonu ərazisindən ilk dəfə tapılmış paleolit dövrünün aşel mərhələsinə aid əmək alətləri təhlil edilir. Çopper-qıqantolit tipli əmək alətinin Azıx mağarasında analoqunun olması müəyyənləşdirilir və bu əsasda Quruçay mədəniyyətinin Qəbələ rayonu ərazisinə yayıla bilməsi imkanı haqqında fikir irəli sürülür.

Nəcəf Müseyiblinin “Qəbələdə “Qalayeri” ekspedisiyasının qazıntıları” adlı məruzəsində əsas yer Qalayeri son xalkolit dövrü yaşayış məskəninə aparılmış tədqiqatların ilkin nəticələrinin şərhinə ayrılmışdır. Bu abidədə müxtəlif tikili, təsərrüfat və ideoloji əhəmiyyətli maddi-mədəniyyət qalıqları ilə yanaşı bir sıra qəbirlər də aşkar olunmuşdur. Bunların arasında bir katakombə hələlik Qafqazda bu tipə aid ən qədim qəbir hesab olunur. Məruzənin sonunda nətiq belə bir qənaətə gəlir ki, Leylatəpə mədəniyyətinin digər abidələri kimi Qalayeri də Şərqi Anadolu və Şimali Mesopotamiyanın Son xalkolit ənənələri ilə irsən bağlıdır.

Koreya tərəfindən Qəbələ ekspedisiyasının rəhbərlərindən biri olan *Kim Jongil* “Qafqaz Albaniyasının paytaxt şəhəri olan Qəbələnin Səlbir ərazisində urbanisasiyanın meydana gəlməsi” mövzusunda məruzə ilə çıxış etdi. Tədqiqatçının fikrincə, Səlbirdə aparılmış arxeoloji qazıntı işləri gös-



tərmişdir ki, Qafqaz Albaniyası həm yerli, həm də digər sivilizasiyaların mədəniyyət ünsürlərini özündə cəmləşdirmişdir. Məruzədə Qafqaz Albaniyasında gedən urbanizasiya prosesi və qonşu ölkələrlə siyasi əlaqələr problemi üzrə mülahizələr geniş yer almışdır.

Qəbələ ekspedisiyasının rəhbərlərindən biri olan **Ceyhun Eminli** “Qəbələnin Səlbir yaşayış yerinin cənub və cənub-qərb kənarlarında arxeoloji tədqiqatlar” məruzəsində Səlbirin cənub və cənub-qərbində aparılan arxeoloji qazıntı işlərinin daşdığı məqsədi araşdırır, bunun əsasən cənubda darvaza yerinin mövcud olub-olmaması, Səlbir və Qala sahələrinin xəndək vasitəsi ilə iki yerə bölünməsinin hansı dövrə təsadüf etməsinin müəyyənləşdirilməsindən ibarət olduğunu bildirir. Tədqiqatçı qazıntılar nəticəsində aşkar edilmiş tikililərin quruluşu, xristian və müsəlman qəbirləri, su təchizatı sistemi, təndirlər, ocaq qurğuları, təsərrüfat və zibil quyuları haqqında ətraflı məlumat vermiş və belə bir ilkin nəticəyə gəlmişdir ki, üst mədəni təbəqə XII-XV əsrlərə aiddir.

Koreyalı mütəxəssislər **Kwon Ohyoung, Kim Gyu-ho və Yoon Jihyun** müştərək hazırladıqları “Azərbaycanın Səlbir ərazisindən aşkar edilən şüşə məmulatlarının xüsusiyyətlərinin və tərkibinin tədqiqi” məruzəsində müxtəlif qəbirlərdən tapılan, II-V əsrlərə aid edilən şüşə nümunələrinin soda-əhəng, soda, mineral tərkibli olması haqqında məlumat verir və bu əsasda ümumiyyətlə şüşə istehsalı, onun yayılması məsələlərini araşdırırlar.

Koreyalı tədqiqatçı **Lee Jaewook** “Qəbələ və Dizaxlı ərazilərinin üçölçülü (3D) qeydiyyatı” məruzəsində Qəbələ və Dizaxlının sadə topoqrafik xəritələrinin çəkilməsi ilə yanaşı müvafiq ərazinin Koreya texnolo-

giyalarının tətbiqi sayəsində 3D formatında skan edilməsi barədə məlumat vermişdir.

Seminarda Rusiyanı təmsil edən **Anatoliy Kantoroviç** “Şərqi Avropada skif heyvan təsvirlərinə təsirdə Transqafqaziyanın rolu” adlı məruzəsində Şərqi Avropanın müvafiq incəsənət üslubuna qədim yunan, Frakiya və Qərbi Asiya (Assuriya, Urartu, Hett və Əhəməni mədəniyyətləri) incəsənətinin təsirindən bəhs edir, Azərbaycan (Mingəçevir, Gəncə, Mil düzü, Abşeron) abidələrindən aşkar olunmuş materiallar əsasında belə bir qənaətə gəlir ki, skif incəsənət üslubuna Qərbi Asiya mədəniyyətlərinin təsirində Transqafqaziya, o cümlədən, Azərbaycan vasitəçi rolunu oynamışdır.

“Qafqaz bölgəsi, xüsusilə Qəbələ tunc və dəmir dövrlərində. Ümumi cərəyanlar və tədqiqat perspektivləri” məruzəsi ilə seminarda iştirak edən Almaniya təmsilçisi **Andreas Schachner** çıxışında Azərbaycan təbiətinin rəngarəngliyinin burada məskunlaşan əhalinin müxtəlif həyat tərzinin formalaşmasına göstərdiyi təsirdən və bu prosesin arxeoloji cəhətdən öyrənilməsinin zəruriliyindən bəhs etdi. Tədqiqatçı belə bir nəticəyə gəlir ki, Qəbələ bölgəsinin mədəni irsi oturaq həyat sürən ilk cəmiyyətlərdən Albaniya dövlətinin yaranması dövrünə kimi mədəni inkişaf səviyyəsini öyrənməyə imkan verir.

Təvəkkül Əliyev “Nərgiztəpənin antik dövr təbəqəsində tədqiqatlar” adlı məruzəsində Xocavənd rayonu ərazisində yerləşən arxeoloji abidələr kompleksi haqqında məlumat verdi. Tədqiqatçı öz çıxışında bildirdi ki, abidə əsasən üç mədəni təbəqədən ibarətdir: tunc və erkən dəmir dövrü, antik dövr və orta əsrlər. Alim belə bir mülahizə söylədi ki, antik dövr təbə-



qəsində aşkar olunan, iri oval daşlardan və çiy kərpiclərdən hörülmüş divar qalığı, ola bilsin ki, təpəni bütün çevrəsi boyu əhatə edən divarın bir fraqmentidir. Tədqiqatlar nəticəsində Nərgiztəpə ətrafında küp qəbirlərinin olduğu da müəyyən edilmişdir.

Qoşqar Qoşqarlinin məruzəsi “Qafqaz Albaniyasının antik dövr nadir qəbir tiplərindən biri haqqında” adlanır. Burada söhbət gedən qəbirlərə münasibətdə tədqiqatçı əvvəllər elmi ədəbiyyatda işlədilmiş “vanna qəbirləri” və ya “gil tabut qəbirləri” terminlərindən fərqli olaraq “saxsı sarkofaqlar” termininə üstünlük verir. Məruzədə qeyd olunduğuna görə, bu tipə aid qəbir abidələri əsasən Qəbələ rayonunda və ona qonşu ərazilərdə aşkar edilmişdir. Tədqiqatçı Albaniyanın hüduqlarından kənarda üzə çıxarılmış bu tipə aid qəbirləri də nəzərdən keçirərək onların etno-mədəni mənsubiyyəti və Albaniyada yayılma dövrü barədə mövcud olan müxtəlif mülahizələri şərh edir.

Bəhlul İbrahimlinin “Qafqaz Albaniyası və Naxçıvan” məruzəsində Naxçıvanın müəyyən dövr ərzində Albaniyanın tərkibində olması fikri əsaslandırılır. Bu zaman ərəb müəllifi əl-İstəxrinin (X əsr) Arranın cənubda Araz çayı yaxınlığındakı Haciran adlı yerə kimi uzandığı fikri ön plana çəkilir. Məruzəçi hesab edir ki, Naxçıvanın qədim yaşayış məntəqələrindən Azaciran (Xaraba Gilan arxeoloji abidəsi) həm adına, həm də coğrafi mövqeyinə görə Hacirana daha çox uyğun gəlir. Tədqiqatçı bir sıra toponimləri nəzərə alaraq alban və qarqar tayfalarının Naxçıvan ərazisində də məskunlaşması haqqında mülahizə söyləyir.

Mübariz Xəlilov “Qəbələ rayonu ərazisindəki Cotari (Nic kəndi) alban xristian məbədi haqqında” məruzəsində yaxın keçmişdə bu xristian kilsəsinin pir kimi fəaliyyəti, burada əsas sitayiş obyektinin daş olması barədə məlumat verir. Arxaik büt-pərəstlik inamına uyğun olaraq səcdəgaha çevrilən daş kilsənin içərisində qərar tuturdu. Tədqiqatçı bunun səbəbini əhalini xristian məbədlərinə cəlb etmək üçün kilsələrin bir sıra hallarda büt-pərəstlik obyektlərində inşa edilməsində görür. Məruzəçi nəzərə çatdırır ki, hal-hazırda Cotari məbədində udilərin dini mərasimləri icra edilir.

Koreya nümayəndəsi **Jaehyun Lee** “Silla dövrü və Qafqaz Albaniyasında süni kəllə deformasiyasının təhlili” məruzəsində Koreyada e.ə. I əsrdən e. 668-ci ilə kimi hakimiyyətdə olmuş Silla sülaləsinə məxsus şəxslərə kəllənin süni deformasiyasının xas olması, bu yaxınlarda Silla dövrü abidəsində belə bir kəllə qalığını aşkar etməsi barədə məlumat verir. Məruzəçinin fikrincə, Silla mədəniyyəti Mərkəzi və Qərbi Asiya mədəniyyətləri ilə bağlı olmuşdur. Qəbələnin Səlbir ərazisində də katakombalarda kəlləsi süni deformasiya edilmiş skeletlərin qeydə alınmasına diqqət yetirən tədqiqatçı Qafqaz Albaniyasını da bu sıraya aid edir.

Xuraman Əhmədova “Qəbələni tədqiq edən arxeoloq alimlər” adlı məruzəsində qədim Qəbələ şəhərinin arxeoloji tədqiqində rolu olan bir neçə nəslin nümayəndələrinin fəaliyyətini təhlil etdi. Məruzəçi öz çıxışında Qəbələ ekspedisiyasının gənc arxeoloqlar yetişdirən bir məktəb olduğunu xüsusi vurğulayaraq bildirdi ki, gələcəkdə Qəbələnin tədqiqi etibarlı əllərdə olacaqdır.

Məhəbbət Paşayeva “Qəbələ bölgəsində qədim alban ənənələrinin izləri” məruzəsində göstərdi ki, alban mədəniyyəti transformasiyaya uğrasa da, onun qədim, zəngin ənənələri xüsusilə alban tayfa ittifaqına daxil olmuş udilərin məskunlaşdığı Qəbələ bölgəsində xalqın məişətində və arxaik inanclarında özünü büruzə verməkdədir. Bu bölgədə qorunub saxlanılmış alban məbədləri həm xristian idilər, həm də müsəlmanlar üçün müqəddəs ziyarətgah olaraq qalmaqdadır.

Bəhmən Əliyev “Qəbələnin etnoqrafiyası haqqında” məruzəsində Qəbələ bölgəsinin müasir təsərrüfat və sənətkarlığının qədim köklərdən bəhrələndiyini nəzərə çatdırmışdır. Tədqiqatçı varislik nümunəsi kimi qədim Qəbələ şəhərində arxeoloji qazıntılar zamanı aşkar edilmiş müxtəlif tipli təndir qalıqlarını ön plana çəkir və diqqəti orta əsrlərdə burada mövcud olmuş Təndirçi məhəlləsinə, habelə şəhərin təndir quran müasir Pastar məhəlləsinə yönəldir.

Əsəd Əliyev “Qəbələ folklorunun əsas xüsusiyyətləri” məruzəsində arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmış çoxsaylı əkinçilik alətlərini Qəbələnin zəngin folklorunun maddi sübutları kimi dəyərləndirdi. Onun fikrincə, həmin maddi sübutlar şifahi xalq yaradıcılığında əks olunaraq yaddaşlara həkk edilməklə nəsil-dən-nəsilə ötürülmüşdür.

Koreyalı mütəxəssislər **Kang-Jae Lee** və **Jaewon Ahn** “Qafqaz Albaniyası və Qafqaz dağları Şərq və Qərb ədəbiyyatlarında: Plininin “Təbii tarix” əsəri və “Shan Hai Ching” adlı məruzədə, habelə **Whol Hoi Kim** və **Heonjoo Sohn** “Azərbaycana ədəbi keçid: Bayron, Şelli və Brext” adlı məruzədə əsasən Qafqaz dağlarının müxtəlif mənbələrə hansı ad altında düşməsi məsələsini, Qafqazla bağlı gerçəklər və əfsanələri araşdırmışlar.

İradə Nəcəfovannın “Oktavian Avqustun Qəbələdən tapılmış sikkəsi” adlı məruzəsində Avqustun hal-hazırda saxlanıldığı yer məlum olmayan gümüş denarisindən bəhs edilir. Tədqiqatçı sikkənin fotosu və Milli Azərbaycan tarixi muzeyinin kolleksiyasına daxil olan oxşar sikkə əsasında Qəbələ tapıntısının təsvirini verir.

Bu sonuncu məruzənin dinlənilməsi ilə Seminar öz işini başa vurmuşdur. Elmi forumun materialları Seminarın açılışı ərəfəsində Azərbaycan, rus və ingilis dillərində bir məcmuədə nəşr olunaraq məruzəçilərə təqdim edilmişdir (Beynəlxalq Elmi Seminar. Qəbələ arxeologiyası. Bakı: CBS, 2017, 224 səhifə). Məcmuəyə proqramdan kənar daha 8 məruzə (müəlliflər:

Arif Məmmədov, Əkbər Bədəlov, Gülanə Əliyeva, Hüseyn Məmmədzadə, Nəsib Muxtarov və İntizar Bədəlova, Natiq Alışov, Sevinc Quliyeva, Taleh Əliyev) materialları daxil edilərək çap olunmuşdur.

***AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun aparıcı elmi işçisi:
tarix üzrə fəlsəfə doktoru Mübariz C.Xəlilov***